

בדין בל תשחית

הנושא 'בל תשחית', ככל נושא הקלאי, העסיק את מוטי הי"ד מצדדיו ההלכתיים, וזכה לבירור יסודי ומעמיק מצידו. במסגרת ה"חבורות" שנאמרו בישיבה, הרצה חלק ניכר מדברים אלו לפני חבריו. בעניין זה, נשא ונתן גם עם הרב יעוזר אריאל, אשר עבר על העבודה והגיה אותה, אחר העלות מוטי הי"ד למרומים.

א. האיסור

בספר דברים כ, יט נאמר: "כי תצור אל עיר להלחם עליה לתפשה לא תשחית את עצה לנדות עליו גרון כי ממנו תאכל ואותו לא תכרות כי האדם עץ השדה לבוא מפניך במצור. רק עץ אשר תדע כי לא עץ מאכל הוא אותו תשחית וקרת ובנית מצור על העיר". ובספרי מובא על הפסוק: "כי ממנו תאכל — מצות עשה, ואותו לא תכרות — לאו". המשחית עץ מאכל עובר בלא תעשה ולוקה, לפי הגמרא (מכות, דף כב), וכך סוברים הסמ"ג (לאוין רכט), הרמב"ם בספר המצוות (לא תעשה נז) ובעל ספר החינוך (מצוה תקכט). בעל ספר יראים השלם (לאוין שפב) סובר שיש בכך שני לאוין: אחד לא להשחית ואחד לא לכרות.

ב. טעם האיסור וחומרתו

- א. מדברי החינוך (שם): "כדי ללמד נפשנו לאהוב הטוב ותתועלת ולהדבק בו"; וכן: "אסרו ז"ל לעשות דבר של השחתה וכל המשחית כאילו עובד עבודה זרה כי כך דרכו של יצה"ר וכו'".
- ב. כן מובא בגמרא שבת דף קח, שהמשחית דרך כעס כאילו עובד עבודה זרה: "המקרע בגדיו בחמתו, והמשבר כליו בחמתו... יהא בעיניך כעובד ע"ז".
- ג. מובא בספר יראים שם, שדוד נענש ב"ויכסוהו בבגדים ולא יחם לו" על שקרע את מעילו של שאול.
- ד. מובא במדרש (שמות רבה לב), שהמשכן נבנה מעצי שטים ללמד בני-ישראל, שאף הם יבנו בתים מעצי סרק בלבד.
- ה. מובא בפרקי דרבי אליעזר פרק לד: "בשעה שכורתים עץ עושה פרי, קולו הולך מסוף העולם ועד סופו".

ו. מלבד האיסור, יש גם משום סכנה, שכן ראינו בגמרא (בבא בתרא דף כו): "לא מת טכחת ברי אלא שקץ תאנה בלא זמנה". וכן מובא בט"ז (יורה דעה קטז, סק"ו), בערוך השולחן (שם, סק"ג), ביש"ש ובבאר היטב (יורה דעה קטז, סק"ט). עוד מוסיף בספר חסידים בצוואתו (סימן מה), שגם במקומות שמותר להשחית כפי שמובא להלן, יש להימנע מחשש סכנה.

הטושו"ע השמיטו הלכה זו מיורה דעה סימן קטז, הדן על דברים האסורים מחשש סכנה, ורק הט"ז הביאו, ומצטט את הגמרא בב"ק, דשכיב טכחת ברי על דקץ תאנה בלא זמנה. ותמה ה"שאלות יעבץ" (חלק א, עו) על אותו מקרה, היאך קץ התאנה, הרי ודאי היה תלמיד חכם? ועוד בגמרא נאמר שהיה צדיק, ומת רק בגלל עוון זה, וכיצד טעה בדבר? ותירץ, שאמנם מותר היה מצד הדין כיוון שהיה צריך למקום, או שהיה מעולה בדמים (כפי שיתבאר להלן, האופנים שמותר לקוץ). אלא שבכל אופן אין זה ממשנת חסידים; ולמרות שמותר, סכנה יש.

אך הרמב"ם (הלכות מלכים ו, י) וספר החינוך (מצוה תקטז), לא חששו לסכנה, אם קוצצו לצורך. וזה לשון הרמב"ם: "אבל קוצצין אותו אם היה מזיק אילנות אחרים או מפני שמזיק בשדה אחרים, או מפני שדמיו יקרים. לא אסרה תורה, אלא דרך השחתה". ולשון ספר החינוך: "שלא אסרה תורה שלא לקוץ אילני מאכל אלא בקוצץ אותם דרך השחתה. אבל ודאי מותר לקוץ, אם ימצא בדבר תועלת. כגון, שיהיה דמי אותו העץ יקרים וזה רצה למכרו, או לסלק בקציצתו גזק, כגון שהיה מזיק אילנות אחרים טובים ממנו. או מפני שמזיק בשדות אחרים, בכל צדדים אלו, ובכל כיוצא בו מותר". וכן נפסק בשו"ע הגרש"ן מלאדי ה'ל' שמירת נפש ובל תשחית, הלכה טו (וע"ע ברא"ש פרק החובל ס"י יד, שהתיר לקוץ בצריך למקומו). ובערוך השולחן (יורה דעה קטז, יג) כתב, שיש מי שמחמיר אף בצריך למקומו, אך מדינא מותר. וב"חכמת אדם" (סח, ז) גם התיר לקוץ אילן אם צריך למקומו.

ג. אילן מאכל שלא בשעת מצור

המדובר בתורה הוא לגבי איסור השחתת אילן מאכל בעת מצור על עיר. אבל האיסור כולל גם השחתה שלא בשעת מצור. (וזה לשון הרמב"ם הלכה י): "אין קוצצין אילני מאכל, ולא במצור בלבד" והמקור בגמרא (בבא קמא דף צו, ב), שאסור לקצוץ דקלה וכו', והראיה מ'רק עץ אשר תדע' — פסוק המתייחס למצור, ולומדים, שגם שלא בשעת מצור האיסור דאורייתא. כך גם מבין ה"כסף משנה" (הלכות מלכים ו, ח) האומר, שמשמע לגמרא שההוא קרא אפילו שלא בשעת מצור קאי. וכן מביא הכסף משנה ראיות נוספות לאיסור שלא בשעת מצור. בגמרא קידושין (דף לב) גבי רב הונא שקרע שיראין בפניו בנו למחזי אי קפיד אי לא קפיד, ומקשה הגמרא: "והא עבר משום בל תשחית". ומגמרא בשבת (דף קכט), שהיו שורפין כסאות על מנת לחמם — "והא עבר משום בל תשחית", מכאן משמע שאיסור קיים לא רק בשעת מצור. ומקשה עליו ה"משנה למלך", שאין ראייה משריפת בגדים וכסאות, שאיסורם אינו

אלא מדרבנן שגזרו אף על כלים, ואין ראייה מכאן על איסור דאורייתא שאינו אלא בעץ מאכל ובשעת המצור בלבד. ולפי הראשונים הסוברים, שאף כלים אסורים מהתורה בבל תשחית, לא קשיא קושית המשנה למלך. (עיין לקמן, וכן יש לומר לפי הרמב"ם אף שפסק בפ"ו ה"י, דקריעת בגדים ושבירת כלים אינו לוקה, מכל מקום כתב, שעבר בבל תשחית בכלים, ועיין גם רדב"ז שם, הלכה י', וכן ב'מנחת חינוך' מצוה תקכט. ועיין לקמן סעיף ד).

אפשר להביא ראייה, שאיסור בל תשחית מהתורה הוא גם שלא בשעת מצור, מן הגמרא במכות (דף כב): "וליחשב נמי קוצץ אילנות טובות ואזהרתיה מהכא כי ממנו תאכל" וכו'. ושם בסוגיא דגים על לאו דאורייתא שרוצים לכלול גם לאו זה בתוכם. וכן משמע מהרמב"ם בספר המצוות שאומר "וכבר נתבאר בסוף מכות ואזהרתיה מהכא" וכו' (כך פוסק גם ספר החינוך שם: "וכמו כן נכנס תחת זה לאו שלא לעשות שום הפסד כגון לשרוף או לקרוע בגד, או לשבר כלי לבטלה"). וכן בערוך השולחן ובעוד ראשונים ואחרונים נוספים (סמ"ג, יראים, קרית ספר).

ד. דברים האסורים בבל תשחית

יש דעות שונות בפוסקים לגבי הדברים האסורים מן התורה בבל תשחית. יש סוברים שהאיסור מדאורייתא כולל הן עצים והן כלים.

א. בילקוט שמעוני (סוף פרשת שופטים): "מנין אף למשוך הימנה אמת מים, ת"ל לא תשחית את עצה — בכל דבר". ועיין ב'זית רענן' על המקום, שפירש למשוך ממנה אמת מים שלא יהיה להם מים לשתות. מבואר שאיסור בל תשחית חל אף על שאר דברים, וכן בספר יראים (שפב), הסמ"ק (קעה) והסמ"ג (רכט) (לגבי מלקות לא נתבחרה דעתם אם יש מלקות בשאר דברים או רק בעצים).

ב. דעת הרמב"ם (הלכות מלכים ו, י) כשמשחית שאר כלים עובר בבל תשחית, אבל אינו לוקה מהתורה וז"ל: "ולא אילנות בלבד אלא כל המשבר כלים וקורע בגדים והורס בנין... וסותם מעין... עובר בבל תשחית ואינו לוקה אלא מכת מרדות מדבריהם". מבואר מדבריו, שעוברים בבל תשחית מהתורה, אלא שאין לוקין (כן פירש במ"ח, תקכט, ועיין הטעם). אלא שבספר המצוות כתב: "וכן כל הפסד נכנס תחת לאו זה כגון שישבור כלים עובר משום בל תשחית ולוקה". וקשה שסתר למה שכתב בהלכות מלכים, שאינו לוקה אלא מדרבנן? וכבר עמד על סתירה זו הרש"ש (בבא מציעא דף לב, ב). הרב חפוטא שליט"א (נועם, חלק ד') כתב, "שמה שכתב הרמב"ם בספר המצוות לוקה, הכוונה שכולל מלקות דאורייתא ודרבנן", כלומר שוודאי איסור דאורייתא יש גם בעץ וגם בשאר דברים, רק ששם לוקה מכת מרדות. המהר"ץ חיות מיישב, שמה שכתב בספר המצוות לוקה, הכוונה רק מכת מרדות על שאר דברים. ומוכיח שכן מצאנו שהרמב"ם בפירושו המשניות (שבת א, א) כתב, שהמוציא לכרמלית לוקה, וביד החזקה (שבת א, לג) מפרש הרמב"ם, שלוקים מדבריהם. ה'שדה חמד' מקשה על המהר"ץ חיות, שאי אפשר לומר שבלוקה הכוונה למרדות, כיוון שבלוקה

הכוונה גם לעץ מאכל, שעליו ודאי לוקים מדאורייתא! (ולפי מה שהבאנו לעיל מדברי הרב חפוטא, לא קשיא מידי, משום שמה שנאמר לוקה ברמב"ם, נאמר הן על עץ מאכל שלוקה מדאורייתא והן על שאר דברים שלוקה עליהם מדרבנן). לפיכך מסיק השדה חמד, שהרמב"ם חזר בו ממה שכתב בספר המצוות שלוקה מדאורייתא ופסק בהלכות מלכים שאינו לוקה אלא מדרבנן. ספר החינוך (מצוה תקכט) גם הוא סובר, שיש איסור דאורייתא לכל דבר המושחת, אלא שאינו לוקה אלא רק על עץ מאכל המפורש בתורה. ג. שיטתו של ה'משנה למלך' (ה, ח), שמהתורה נאסר רק עץ מאכל, ומדרבנן גם שאר דברים. וכן שיטת ה'תורת חיים' (לע"ז, יא) שהבין בכוונת הרמב"ם שאין איסור אלא מדרבנן (ועיין במנחת חינוך שהוכיח מהרמב"ם, שאסור מדאורייתא רק, מכיוון שאינו מפורש בכתוב, לכך אינו לוקה מהתורה, ועיין ב'בדוע ביהודה' תנינא, יורה דעה י, ובשדה חמד, כלל יז, ערך בל תשחית).

ה. דברים המותרים בהשחתה

1. לגבי עץ סרק אין מחלוקת וברור שמותר לקצוץ אף שאינו צריך לו ואפילו סכנה אין, כך ברור מדברי הרמב"ם * החינוך ושאר הפוסקים. ומקורם: "רק עץ אשר תדע כי לא עץ מאכל הוא".

2. (1) אילן מאכל לקצוץ אותו לצורך המלחמה. לדעתו של רש"י בבבא קמא, צא: "אם אינך יודע קרוב למצור אלא הוא, קחנו ואפילו הוא של מאכל". דעתו של הרמב"ן בספר המצוות, שכאשר משתמשים אנשי העיר הנצורה בעצים למחסה ולמסתור מותר לקצוץ. כך גם סוברים הרשב"ם בפרושו על התורה והסמ"ג (רכט). לעניין השחתה על מגת ההכאיב לתושבים בימי מצור, אומר הרמב"ן בהוספה לספר המצוות: "וכן בימי המצור מותר להצר לאנשי העיר בהשחתת אילנות שלא יחיו מהם לבא מפניך במצור קצצהו", וכך הוא אומר גם בפרושו לתורה, וכן מובא גם בפסיקתא זוטרותא בפרשת שופטים ובדעת זקנים מבעלי התוספות, וכן נראה מהראב"ד, הר"ח "הגאון" בשיטה מקובצת (בבא קמא דף צא), הרמ"ה והמאירי. אך הרמב"ם וספר החינוך כתבו בעניין זה, שאף במצור אסור בשום אופן לקצוץ אילן מאכל וז"ל: "שהזהירנו מהשחית אילנות כשנצור על עיר כדי להצר לאנשיה להכאיב ליבם".

(2) כשיוצאים מארץ האוייב מותר להשחית כל עץ טוב — רמב"ן שם בספר המצוות, המלבי"ם (ספרי כ, יט) על הפסוק "להלחם עליה לתפשה" — "ולא לשבותה", שאם אין מתכוון להשאר בה מותר להשחית. אך אין זה נראה ממדרש רבה (במדבר א, ו) וממדרש תנחומא (פרשת פינחס) ומרש"י למלכים ב, ב, יט, בסיפור על מלחמת מואב שהיתה לצורך השחתה ונאמר בה ציווי אלישע: וכל עץ טוב תפילו. ורק שם הוא, משום שהיתה הוראה מיוחדת דוקא למואב: "לא תדרוש טובתם — אלו אילנות טובים שבהם".

* ומסתבר שיש לו תועלת כל שהיא בקציצה, כגון שמיצר לאנשי העיר במלחמה וכדו', דאם אין לו תועלת כלל, לא גרע מכלים שכתב הרמב"ם בה"ט שעובר בבל תשחית.

3. אילן מאכל שהזקין. הרמב"ם (הלכות מלכים ו, ט) כתב, שאילן סרק וכן אילן מאכל שהזקין שעושה דבר מועט, כמבואר בבבא קמא, מותר לקצוץ אותו. הלחם משנה הבין בדברי הרמב"ם (וכן כנראה הבין גם הסמ"ג) שמותר לקצוץ רק אילן מאכל שהזקין ורק לצורך המלחמה (ונראה שהוא הדין לשאר צרכים), ודלא כרש"י ורמב"ן על התורה, שכתבו שלצורך המצור מותר לקצוץ כל אילן מאכל ואפילו כשלא הזקין. וקשה לו סגנון הגמרא בהחובל דף צא: "וכי מאחר שסופו לרבות כל דבר מה ת"ל 'אשר תדע' — להקדים סרק למאכל", זה אתיא שפיר לפי רש"י והרמב"ן, המתירים עץ מאכל בשעת הצורך, לכך נאמר 'כל דבר' לרבות אילן מאכל שלא הזקין. אבל להרמב"ם שאוסר אילן מאכל גם במלחמה מה פירוש 'כל דבר' ? הרי לפיו היה צריך לומר 'וכי מאחר וסופו לרבות עץ מאכל' וכו' — להקדים סרק לשהזקין ? אכן בספרי באמת הגירסא 'וכי מאחר שסופו לרבות עץ מאכל' ולא גרס 'כל דבר'. אם כן אפשר לפרש לפי הספרי, שאין מרבין כל דבר לקציצה רק עץ מאכל שהזקין, ואין מקום לשאלות הלחם משנה שכן ראינו באמת בספרי. ועוד יש לומר כיון שהרמב"ם הביא זאת בה"ט, ואם היה סובר שרק לצורך מותר לקוץ, היה צריך להביאו זאת בה"ח, ששם מביא דברים שמותר להשחית לצורך. אלא משמע שמותר לקוץ אילן שהזקין אף שאינו צריך, ואין בו איסור השחיתה כלל (לפי זה הרמב"ם אינו חולק על רש"י והרמב"ן, דמה שכתב אילן שהזקין, שרי, היינו אפילו שלא לצורך ; אבל לצורך, כגון למצור שרי אפילו אילן פירות).

4. כאשר מוזק לאילנות אחרים מותר לקוץ — רמב"ם. שו"ע הרב (הלכות בל תשחית), על פי בבא קמא, שקצצו דקלים, כיוון שהזיקו לגפנים, וצריך להיות שדווקא בגפנים הטובים מדקל, וכן גם בסמ"ק שם.

5. כאשר מוזק לשדה אחר מותר לקוץ. על פי בבא בתרא (דף כה, ב), שקוצצין האילנות חרוב ושקמה (עצי מאכל), כאשר קדם לבור. ולכאורה קשה על מה שכתבנו לעיל, שמותר לקוץ אילן כשהוא מוזק, דבגמרא שם מבואר, דרבא בר רב חנן שהיה בעל הדקלים המזיקים לגפנים סירב לקצוץ האילן, בנימוק שהרי אמר רב, "האי דקלא דטעין קבא אסור למיקציה", משמע מזה שבכל עניין אסור לקוץ אילן אף כשמוזק ! ויש לומר, דעיקר טעמו של רבא בר רב חנן היה, שאין צורך להרחיק דקל מגפנים יותר מהשיעור שביין גפן לגפן (כמבואר שם בגמרא), ולפיכך הביא רביה מדברי רב, שאמר שאסור לקוץ דקל הטעון קב שלא לצורך. מכיוון שלפי דעתו אין צורך להרחיק יותר את הדקל, אם כן קציצה זו היא שלא לצורך ואסורה.

6. בספרי שופטים נאמר, שאם לצורך המלחמה יש צורך לקצוץ עצים, יש להקדים עצי סרק לעצי מאכל. אבל אם עצי הסרק יקרים יותר מעצי המאכל יש להקדים לקוץ עצי מאכל, ולמדים מהמיעוט רק עץ אשר תדע. הרמב"ם (הלכות מלכים ה, ו) כתב, שאם עץ מאכל גזעו יקר יותר מאשר דמי הפירות שנותן, מותר לקוץ.

7. כאשר מאפיל על חלונו וכל שאר הדברים המקלקלים, מותר לקוץ — שו"ע הרב (הלכות בל תשחית), ערוך השולחן ומסגרת השולחן על הקצור שולחן ערוך (קצ, ג).

8. השורף לצורך גופו מותר, על פי הגמרא בשבת (דף קכט, א), שהיו שורפים ספסלים ושולחנות לחמם גופם לאחר הקות דם.
9. אם שוחט בספינה ואין לו במה לכסות הדם, מותר לשרוף ולכסות באפר שנוצר, על פי הגמרא בחולין (דף פח, ב). וכן מותר להרוג בעל חיים טמא, הגורם הפסד ממוון לבעליו (יש"ש ב"ק י, לו; ט"ז יורה דעה קטז, ו).
10. לצורך מצוה מותר לקוץ אילן מאכל. כך הוא הדין לגבי מקרע על המת שאינו עובר על כל תשחית. (אולם מקרע יותר מדאי עובר ועיין להלן). כמו כן מותר לעקור הגידין שעל פרסות הבהמה מפני כבוד מלך ונשיא (עבודה זרה דף יא; תוספות בבא מציעא דף לב) גם השו"ע מביא זאת להלכה (יורה דעה שמת, א ועיין בש"ך שם). כמו כן מובא בגמרא (עבודה זרה דף יא), על אונקלוס ששרף על רבן גמליאל בגדים בשווי של שבעים מנה צורי. ושם בתוספות 'עוקרין', שמותר לקבור בתכריכין של מאה מנה. כן מובא בגמרא (מועד קטן דף כד, תוספות ד"ה 'עובר'), שר' יוחנן קרע על ר' חנינא שלושה עשר בגדים של משי שאינם נחשבים הרבה בשביל קריעה על תלמיד חכם. הוא הדין שמותר לשרוף כסותו של איש הר הבית כשמצאוהו ישן על המשמר (מדות א, ב), שכיוון שעושה לשם קנס אין זה נחשב לצורך השחתה ומותר. מכאן יש שמתירים גם לשרוף בגדים על קבר רשב"י בל"ג בעומר (עיין במועדים בהלכה לרב זוין, ל"ג בעומר). כך מוכיח ה"חיים שאל" ממסכת תמיד פ"ב, שלצורך מצווה מותר לעבור על כל תשחית, וראיתו שבמשנה נאמר שאין לוקחין לעצי המערכה מעצי זית וגפן. ואחד הטעמים בגמרא הוא משום יישוב ארץ ישראל. ומקשה ה"חיים שאל, למה לא נאמר הטעם משום כל תשחית שאסור להשחית עצי פרי? על כרחך שאין איסור כל תשחית כשנוטל העצים לצורך מצוות קרבן תמיד.
11. המשחית על מנת להטיל אימה בתוך ביתו — בזה חלוקת הדעות. הרמב"ם בהלכות מלכים סובר שמותר, ומוכיח מהגמרא בשבת (דף קה, ב). הסמ"ג, הרא"ש והרי"ף מביאים זאת להלכה שמותר, כן מובא בתוספות בקידושין (דף לב, ד"ה י' יהודה), היראים ולחם הפנים על קצור שולחן ערוך. לעומתם המנחת חינוך והסמ"ק כתבו, שלא התירו שם אלא בכלים שבורים. המהרש"א שם סובר, שמדובר בדבר שאין בו כל תשחית. כן מביא גם שו"ע הרב, שאסור להשחית על מנת להטיל אימה. המאירי בשבת מתיר, אלא שאומר שראוי לו לחכם להימנע כדי שלא ילמדו ממנו (ומסתבר קצת כדבריו, שאין חלוק בין כלים שבורים לשאינם שבורים כיוון שלא ראינו חילוק זה בגמרא).

ו. השחתת ענפים

המשנה במסכת תמיד פ"ב אומרת, שכל העצים כשרים למערכה חוץ משל גפן ושל זית. שואלת הגמרא, מאי טעמא לא מביאים למערכה של מזבח מגפן וזית? רב פפא אמר משום דקטירי (מעלה עשן רב), ורב אחא אמר משום יישוב ארץ ישראל. המשנה למלך (ז, ג, איסורי מזבח) מביא את ה'באר שבע' שמקשה על רב פפא שאמר

משום דקטירי, משמע שלא חייש משום ישוב ארץ ישראל, ואסור לקוץ רק גפן וזית למערכה, ואילו שאר עצי פרי מותר אפילו עושים פירות. ולמה לא יאסר משום בל תשחית? ותירץ ה'באר שבע', שמשום מצווה גדולה מותר להשחית אפילו אילנות שעושים פירות. והמשנה למלך כתב על כך דמעיקרא לא קשיא, דענפים שרי ואין איסור בל תשחית חל אלא רק על האילן עצמו ולא על הענפים. אולם קשה על המשנה למלך שתיאסר קציצת ענפים כשם שנאסרו שאר דברים, כמובא ברמב"ם (הלכות מלכים ו, ט). ותירצו דבריו, שיש הבדל בין פסידא דהדר לפסידא דלא דהדר. ענפים הם פסידא דהדר, כשכורתים אותם הם חוזרים וצומחים. ואילו אילן כשכורתים אותו עם שורשיו זה פסידא דלא דהדר. כך ראינו בגמרא תענית (דף כג, ב), שאבא חלקיה לא געל געלים כדי שלא יקרעו על ידי הקוצים — 'זה מעלה ארוכה וזה לא מעלה ארוכה'.

אך עיין בשיטה מקובצת (בבא קמא, דף צב), בשם הגאון, שכשקוצצין ענפי הצמרת מתייבש האילן כולו, ובוודאי דאיכא איסור בזה. על כל פנים רואים, שענפי צמרת אסור לקוץ (ואפשר דגם המשנה למלך יודה בענפי צמרת).

ז. עקירה על מנת לשתול במקום אחר

ה'שאלת יעבץ' (ח"א, עו), מתיר לעקור עצים אם אינו צריך למקומם עם שרשיהם ואדמתם, ולהעבירם כשהם מחוברים לגוש אדמה ולשותלם במקום אחר. הוא מדמה דין זה לערלה, שאם מעבירים עץ לשתילה במקום אחר עם גוש אדמה, מונים לו שנות ערלה מעת שניטע בתחילה. כדבריו כתב ה'חיים שאל'. אבל החתם סופר (יורה דעה, קב) חולק על דבריו וסובר שאסור להעביר שתיל עם אדמה למקום אחר (פרט לצריך למקום העץ). הוכחתו מגמרא בבבא קמא (דף צב, א): "שמואל אייתי ליה אריסי תמרי אכיל טעים בהו טעמא דחמרא... א"ל ביני גופניה קיימא... א"ל אייתי לי מקורייהו". מדייק החתם סופר, דווקא כאן דטעים טעם חמרא התיר לעקור את התמרים, אבל בעלמא משמע שלא הותר (וכן ב'פתחי תשובה' ביורה דעה קטז, ו).

ונראה שגם לפי החתם סופר, אם נטע מתחילה על מנת לעקור ולשתול במקום אחר מותר. כך מובא בבית דוד (חושן משפט צה), ועיין עוד בכוס ישועות בבא בתרא דף כו, שהתיר לקוץ בנוטע לזמן מסויים. ועיין לעיל סימן ב, שהבאנו את דברי הרמב"ם, החינוך, והרא"ש והגרש"ו מלאדי, שהתירו לקוץ אילן כשצריך למקומו.

ח. עשויות עכו"ם שליח לקציצה

אף במקום שמעיקר הדין מותר לקוץ כגון שצריך למקומו, מכל מקום כתב ספר חסידים, שאילן נושא פירות אין לקצוץ אותו. וכתב בספר חיים שאל (אות כג), דכוונת ר"י החסיד בצוואתו לא להשמיע איסורים המפורשים בגמרא, אלא לומר שגם במקום שמעיקר הדין מותר, מכל מקום ראוי לא לקצוץ. לפיכך כתב שבמקום שמעיקר

הדין מותר יקוץ על ידי גוי כדי לצאת ידי דברי ר"י החסיד. והבאנו כבר לעיל (סעיף ד, ו) שהרא"ש, הרמב"ם, החינוך ושו"ע הגרש"ז (הלכות בל תשחית) כתבו שלצורך מקומו מותר לקוץ ולא הזכירו חשש איסור בדבר.

ט. דין השחתה במקצת

בגמרא חולין דף ז, נאמר, שרבי רצה לעקור את הגידין של פרדותיו, כדי לפייס את ר' פנחס בן יאיר שלא רצה להכנס לביתו (של רבי) משום שהפרדות מזיקים בבעיטתם. ור' פנחס מנע מרבי לעוקרן משום צער בעלי חיים. ופירש רש"י: "ובל תשחית ליכא, שהיו ראויות לדישה", ובאר השלטי גבורים' ע"ז פ"ק (על הגמרא דף יא), שטעמו של רש"י שבל תשחית יש, כשמשחית את כל החפץ ולא בהשחתה במקצת. וכיוון שעדיין ראויות לדישה אין זו השחתה גמורה. אלא שכתב השלטי גבורים שהתוספות בעבודה זרה דף יא חולקין, וכתבו דליכא בל תשחית בעקירת גידין של סוסים בשעת מיתת מלכים, משום דכל שנעשה לכבוד מלך ליכא בל תשחית. משמע שאם לא היה לכבוד מלך היה בל תשחית אפילו במקצת. אלא שהשלטי גבורים הקשה על המהר"ף שהקשה כיצד קורעים על מת, האיכא בל תשחית? ותירץ משום מצווה שרי. ולמה הוצרך לכך המהר"ף, הא ליכא בל תשחית במקצת דאינו משחית את כל הבגד, ונשאר השלטי גבורים בקושיה. ה'חיים שאל' (כג) הקשה על דברי השלטי גבורים מגמרא קידושין (דף לב), שרב הונא קרע שיראין באנפי רבה בנו כדי לנסותו אם יכעס, ומקשה הגמרא והא קעבר על בל תשחית? ותירצה, שקרע במקום התפירה שאינו נחסר מדמיו. ומאי קושיה הגמרא הרי אינו קורע את כל הבגד? ועוד קשה ממסכת שבת (דף ק"מ), שנאמר בה שהאוכל שעורים בזמן שיכול לאכול חיתין עובר על בל תשחית, והרי אינו משחית את כל גופו? על כן דחה בספר 'חיים שאל' את שיטת השלטי גבורים, וכתב שהשחתה במקצת גם כן קרויה השחתה. ומרש"י בחולין אין ראייה, דמה שכתב רש"י דליכא בל תשחית בהשחתת גידין של בהמה משום שראויה לדישה, אין זה עיקר הסברא. אלא העיקר בזה שהיה לצורך שהבהמות לא יזיקו, אלא שראוי לצמצם עד כמה שאפשר בהשחתה, ועל כן כתב רש"י דליכא בל תשחית, שהרי אינו משחית רק כפי הצורך שלא יזיקו, ואינו מפסיק את הבהמה לגמרי שעדיין ראויה לדישה (ועיין בספר שדה חמד כללים ב' אות מז).

י. דבר שאין בו שווה פרוטה

בספר שערי תשובה לרבינו יונה (שער ג סוף פ"ב) כתב: "הוזהרנו בזה שלא לפזר ממון לריק אפילו שווה פרוטה". ובספר חסידים כתב: "כל דבר שטעון ברכה, כלומר שחשוב למקבע ברכה עליו, והיינו אפילו אינו שווה פרוטה עובר עליו בבל תשחית. וכך נראה לענינין שבועה, שכלי שאינו שווה פרוטה נחשב לשווה פרוטה — יצאו כלים

למה שהם" (שבועות דף מ, ב). אך קשה מהרשב"א, שמסתפק אם אשה מתקדשת בכלי פחות משווה פרוטה? ואפשר לומר שספיקו רק בקידושין ולא בכל דבר, כמו שכתב ה'ברכת שמואל' שאפשר שבקידושין בעינן שיעור שווה פרוטה אפילו בכלי — אבל בשאר דברים כגון לעניין כל תשחית ושבועה, כלי חשוב ממון למרות שאין בו שווה פרוטה, וכן נראה מעוד ראיות שמביא בספר משפט המלחמה קל"א ע"י שם, שגם בפחות משווה פרוטה כשמשחית שלא לצורך הוא איסור.

יא. דבר של הפקר

במסכת מדות א, ב נאמר, "איש הר הבית שראה שומר במשמר וניכר שישן, חובטו במקלו ורשאי לשרוף את כסותו". ומפרש הרא"ש שם: "ואין כאן משום כל תשחית משום דהפקר ב"ד הפקר". לכאורה נראה מהרא"ש שכוונתו שבדבר הפקר אין איסור כל תשחית. ודברי הרא"ש קשים, שהרי כל אדם שמשחית את חפציו הרי הוא מפקירם בכך שמגלה שאינו חפץ להשתמש בהם יותר ואף על פי כן עובר בבל תשחית. ועוד, מה הסברא לחלק בין דבר שלו לדבר הפקר בענין כל תשחית? וב'שואל ומשיב' סי' מח ביאר את דברי הרא"ש שכוונתו בביאור הפקר ב"ד הפקר, שהתורה נתנה כוח לחכמים למצוא סיבות וטעמים שיהיה צורך בהשחתת לפי דעתם, ובכהאי גוונא מותר כבר מן התורה. ועיין בשו"ע הרב הלכות כל תשחית סעי' יד, שכתב שאסור להשחית אפילו בענין הפקר. וז"ל: "ואם הזהירה תורה על של גכרים שנלחמים עמם ק"ו לשל ישראל או אפי' משל הפקר" (ועיין שו"ת יהודה יעלה ח' יורה דעה קסד, שפירש כוונת הרא"ש שאין כל תשחית בהפקר).

יב. מחלוקת הרמב"ם והרמב"ן בענין כל תשחית

הרמב"ן בהוספות לספר המצוות מצוה ו כתב שמלבד הלאו לא תשחית, יש מצות עשה 'אותו תאכל', כדעת הספרי שכתב, 'אותו תאכל' — זו מצות עשה. והנה בשרש הששי בהשגות הרמב"ן, הביא מחלוקת בין הרמב"ם לבעל הלכות גדולות לגבי בהמה ועוף טהורים.

בתורה נאמר זאת הבהמה אשר תאכלו, וכן כל צפור טהורה תאכלו ובספרי נאמר: 'זו מצות עשה'. הרמב"ם מנה אותם למצוות עשה במצוות קמט, קג, קנא, קנב, ולדעתו אלו מצוות בקום עשה, לבדוק בסימני בהמה ועוף טהורים כדי לדעת ולהבדיל בין הטהורים לטמאים. אבל הבה"ג לא מנה אותם למצוות עשה, מפני שאין להם משמעות חיובית בקום עשה. כל משמעותם היא שלילית — לאו הבא מכלל עשה — לאכול את אלו הטהורים ולא את הטמאים. הרמב"ן נוטה לדעת הבה"ג (וכן כתב בהדיא בסוף ההוספות למצוות לא תעשה, שאינו מונה את מצוות עשה קמט, קג, קנא, קנב ברמב"ם, העוסקות בענין בהמה ועוף טהורים).

וקשה על הרמב"ן, כשם שאינו מונה מצות עשה לאכול בהמה טהורה משום

שלדעתו אין משמעות חיובית בקום עשה, רק משמעות שלילית לאו הבא מכלל עשה, אם כן הוא הדין 'אותו תאכל' אין משמעותו בקום עשה, דאין מצווה לאכול — רק לא להשחית, והיינו לאו הבא מכלל עשה שאינו נמנה לדעת הרמב"ן במניין המצוות? וכמו כן קשה על הרמב"ם, שמנה — 'את זה תאכלו' כמצוות עשה, למה לא מנה גם את מצוות 'ממנו תאכל' למצות עשה?

את הסתירה בדברי הרמב"ן, אפשר ליישב, שלדעתו מצות 'ממנו תאכל' היא מצוה בקום עשה, כגון שאם יש לו עץ עם פרי ומונע עצמו ואת האחרים מליהנות עד שיתקלקל הפרי, הרי זה עובר בעשה שחייב לנצל את הפרי, ואם אין לו צורך בפרי לפחות לאפשר לאחרים שימוש בו ולא למנוע מהם מלנצלו. אבל אכילת בהמות טהורות או 'לנכרי תשיך', לדעת הרמב"ן אין מצווה מעשית להשיך לנכרי ולבדוק בסימני בהמה ועוף טהורים, על כן לא מנה מצוות אלו במנין מצוות עשה (וב'דרך מצוותיך' חלק ראשון, תירץ שאין סתירה בדברי הרמב"ן, משום שמצוות 'ממנו תאכל', אינו מתכוון למנותה, רק לשיטת הרמב"ם שכשם שמנה מצוות 'וזה תאכלו', כמו כן צריך היה למנות 'ממנו תאכל'. אבל הרמב"ן לא מונה מצוה זו לשיטתו).

ולשיטת הרמב"ם לא קשה מדוע לא מנה מצוות 'ממנו תאכל', משום שאין למנות לדעתו רק עשה שיש בו מצוה מעשית כגון 'את זה תאכלו' לבדוק בסימני בהמה וחיה טהורים, אבל בענין 'ממנו תאכל' אין לדעת הרמב"ם מצווה מעשית, לפיכך אינו נמנה במנין המצוות לדעתו.

וה'מגילת אסתר' בשרש הששי כתב, שהרמב"ם למד את מצוות בדיקה בבהמות טהורות מהספרי, שכתב 'את זה תאכלו' — 'זו מצות עשה'. ומה באו להשמיענו? על כרחך כוונת הספרי להשמיע דין מעשי לבדוק בסימנים. וחזק ה'מגילת אסתר' את דבריו מהספר 'כתר תורה' לר' דוד ויטאל, שכתב שכל מקום שנאמר בספרי על מצווה בתורה שהיא מצות עשה, בא להשמיענו שאין אלו לאוים הבאים מכלל עשה, אלא שאלו מצוות עשה ממש. וקשה על כלל זה, שהרי 'ממנו תאכל' לא נמנה כמצוות עשה לפי הרמב"ם, והביאור 'מצות עשה' בעניין בל תשחית אינו אלא לאו הבא מכלל עשה.